

ליאת קול

היחידה ללימודים בין תחומיים, לימודי פרשנות ותרבות

"אדפטציה עצמית" – על אדפטציה קולנועית של סופרים ליצירות שלהם –
מקרה מבחן: ג'ון אירווינג ו-*The Cider House Rules*

עבודת דוקטור

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של פרופ' רחל ויסברוד מן המחלקה לתרגום וחקר התרגום של אוניברסיטת בר-אילן.

תקציר

אדפטציה עצמית, לפי מחקר זה, היא תהליך אמנותי שבו נכתב תסריט לקולנוע בהתבסס על מקור קיים בידי המחבר המקורי. תסריט זה מופק לאחר מכן כסרט קולנוע המשווך כאדפטציה. עצם מעורבותו של היוצר המקורי בתהליך האדפטציה מזמנת לתפיסתי את סוגיית הנאמנות למקור, סוגייה המעסיקה את העוסקים באדפטציה, ובעיקר את חוקריה, מזה עשורים רבים. אך בעוד השימוש במושג הנאמנות הכתיב בעבר דיון בעל אופי שיפוטי שעסק בהשוואה חד-ערכית בין מקור טקסטואלי לתוצר קולנועי, עבודה זו משתמשת בו כמושג מארגן לצורך בחינת תהליך האדפטציה עצמו.

מקרה המבחן העומד במרכז העבודה הוא האדפטציה העצמית לרומן המצליח *The Cider House Rules* (Irving, 1985), רומן עב כרס על הפלות ויתומים הנפרש על פני כמה עשורים בניו אינגלנד של תחילת המאה ה-20. כאשר הסכים ג'ון אירווינג לכתוב את תסריט האדפטציה ואף להשתתף באופן פעיל בתהליך הפקתו, השאיפה להיות נאמן לפרטים הטכניים והמדעיים, לדמויות, לאפקט הרגשי ולאידאולוגיה הפוליטית של הרומן הן שהניעו אותו. כך עולה מהממואר *My Movie Business* (Irving, 1999), המתאר את קורותיו במהלך 14 השנים שבו יציאתו לאור של הרומן ליציאתה לאקרנים של האדפטציה שלו. אבל אירווינג בעצמו נוכח לגלות שנאמנות אינה באמת ניתנת להשגה, במיוחד לאור השאלה: למה יכול להיות נאמן סופר שהפך לתסריטאי בעת ביצוע אדפטציה עצמית?

במחקר זה מוצעות תשובות אפשריות לשאלה החוזרת ועולה בשיח האדפטציה - "נאמנות למה?", תוך בחינת תהליך האדפטציה על שלביו השונים: כתיבת תסריט האדפטציה, המימוש הקולנועי של התסריט, וההתמודדות הציבורית והאישית של הסופר שהפך לתסריטאי. התשובות מתקדמות מהטקסט ברמה הטכנית והסגנונית שלו, דרך הנרטיב, התמות והאידאולוגיה, עד להקשר הציבורי והאישי.

בשלב הראשון נבחנת שאלת נאמנות הסופר לתפקידו כתסריטאי כפי שהיא מתבטאת בנאמנות למדיום החדש, ובפרט - לטקסט התסריטאי ולמוסכמות הטכניות והפואטיות של כתיבתו. לאחר מכן נבחנת הנאמנות למדיום המקורי בכמה דרכים. ראשית נבחנת מערכת היחסים הנרטיבית בין התסריט לטקסט הספרותי, ובהמשך נבחנים אותם רכיבים במעבר לקולנוע, כדי להתרשם

מהמימוש הקולנועי של התסריט. עוד נבחנת הנאמנות לרכיבים חוץ נרטיביים, לתמות ולאידאולוגיה של התסריט ושל התוצר הקולנועי לעומת הרומן המקורי. בהמשך, לאור שאלת ה-authorship המורכבת בקולנוע בכלל ובאדפטציה בפרט, מוצע מבנה סמכות ואחריות לצורך בחינת הנאמנות לאותו המבנה וזיהוי "טביעת היד" של היוצר המקורי באדפטציה העצמית לספרו. לבסוף נבחנת שאלת הנאמנות העצמית – תחושת הנאמנות של היוצר לעצמו כאמן וכאדם.

מעבר להתמקדות בתופעה אמנותית שלמיטב ידיעתי לא נחקרה עדיין, מדגיש מחקר זה את שלב כתיבת התסריט, שלב שלרוב אינו זוכה לבחינה מדוקדקת בחקר האדפטציה, וכן את מחברו של התסריט, שבמקרה זה הוא סופר מפורסם; סופר המתרחק מהפרקטיקה המוכרת לו של כתיבה ספרותית, אינדיבידואלית, ומחבר טקסט שונה בתכלית, שנועד להפוך לסרט קולנוע, בסביבת עבודה שיתופית, המתאפיינת בדגשים ושיקולים מסחריים ופוליטיים שונים. לצורך כך מציע המחקר שילוב של מתודולוגיה חדשה עם מתודולוגיה קיימת מתחומי מחקר שונים, בפרט חקר האדפטציה, חקר התסריטאות וחקר הקולנוע, כדי לבחון את תהליך האדפטציה ולא רק את התוצר.

ההשערות שעליהן מתבסס המחקר הן שסופר/תסריטאי המקבל על עצמו להשתתף באדפטציה עצמית יהיה מונע משיקולי נאמנות ולכן ינסה לפעול בכמה רמות – טקסטואלית, מדיומאלית, אידיאולוגית, אישית וציבורית כדי לשמר את העקרונות החשובים לו ולנצל את כישוריו כך שיביא את העבודה המשותפת לידי תוצאה מאוזנת, כלומר – לסרט המבוסס על ספרו, שבו הצליח לאזן בין האילוצים הנובעים מהבדלי המדיה, הטקסטים, והאישיות של המעורבים ביצירה. השערות אלו נבחנות מחדש בסופו של המחקר, יחד עם תפיסת הנאמנות שעומדת בבסיסן.

בין הגילויים שעליהם מצביע המחקר על אודות תופעת האדפטציה העצמית, ניתן לציין את הייחוד בתסריט לאדפטציה שנכתב בידי סופר ובפרט בידי הסופר המקורי; מסקנות לגבי סוגיית הנאמנות באדפטציה והיתכנותה; לגבי הפרקטיקה השיתופית הנוצרת במהלך אדפטציה שכזו; ולגבי מעמד היוצר באופן ציבורי ואישי.

המחקר גם מצביע על התהליך שעבר ג'ון אירווינג – על "מסע הגיבור" והאדפטציה העצמית שלו. ניתן לומר שמסעו של אירווינג הסתיים בהצלחה – סרטו זכה להערכה ציבורית וביקורתית, ואף זיכה אותו באוסקר על תסריט האדפטציה המצטיין לשנת 1999. אך בניגוד להצהרותיו של אירווינג על הערכתו לצוות שאיתו בחר לעבוד ועל כוונתם להמשיך ולעבוד יחד על פרויקטים נוספים, אדפטציה עצמית נוספת של אירווינג טרם יצאה לפועל. עובדה זו, יחד עם עדויות נוספות ועצם כתיבת הממואר על התהליך, תורמות למסקנה שאדפטציה עצמית היא אירוע תרבותי ייחודי הראוי לבחינה בינתחומית שכזו.